

І.М. Палько, м. Житомир, Україна

МІЖКУЛЬТУРНИЙ КОНТЕКСТ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ

Враховуючи той факт, що толерантність є одним із найбільш важливих компонентів професійних стандартів та вимог до професійних та особистісних якостей соціального педагога, а міжкультурна толерантність – одна із ключових складових загальної толерантності особистості, то практична соціально-педагогічна діяльність є регулярно дотичною до проблем міжнаціональної та міжкультурної взаємодії у фаховій та міжособистісній взаємодії. Зазначимо, що міжкультурна толерантність і процес її формування досить повно представлені в роботах М. Белозьорової, Є. Головинської, А. Садохина, Л. Слобожанської, С. Тер-Мінасової, Г. Фарштахової, Ю. Яценко та ін., дисертаційних дослідженнях О. Карякіної, Л. Колобової, М. Переліциної, І. Пчелінцевої, Ю. Тодорцевої, Я. Довгополової, О. Зарівної, Т. Білоус та ін.

Проте, метою даного дослідження було узагальнити міжкультурний контекст у професійній діяльності соціального педагога, яка проявляється **на двох рівнях**: теоретичному та практичному.

Відповідно, **теоретичний рівень** міжкультурної складової соціально-педагогічної діяльності проявляється, в першу чергу, у нормативно-правовому регулюванні фахової діяльності та її концептуального обґрунтування. Найбільш важливими елементами цього є повноцінне володіння соціальним педагогом нормативно-правової бази, що регулює сферу, дотичну до питань міжкультурної толерантності, як на міжнародному та національному, так і на регіональному, локальному та внутрішньому (у межах закладу) рівні. В першу чергу, це нормативно-правові акти в таких сферах як: забезпечення прав людини, протидія дискримінації, міграційна політика, соціальна, молодіжна та освітня нормативно-правові стратегії.

Безумовно, найбільш важливими є нормативно-правові документи міжнародного рівня, оскільки їх вплив відбувається в глобальному вимірі, то вони є концептуальною основою забезпечення політики формування міжкультурної толерантності на рівні держави та більш низьких рівнів. До основних міжнародних документів (ратифікованих Україною) у цій сфері належать, зокрема: Міжнародна декларація принципів толерантності, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права. Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, Декларація про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин, Гаазькі рекомендації щодо прав національних меншин на освіту, Конвенція про забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин, крім того, особливим міжнародним нормативно-правовим актом у досліджуваній сфері є Європейська концепція «Білої книги толерантності» тощо.

Стосовно національного законодавства в сфері толерантності, то українська нормативно-правова база в сфері міжкультурної толерантності значно обмеженіша за міжнародну. Утвердження толерантності у якості нормативної норми в Україні передбачає формування таких правових засад, які б, по-перше, законодавчо забезпечували індивідуальні права та свободи людини, по-друге, підтримували та сприяли б реалізації специфічних інтересів невідоміючих соціальних груп (демографічних, етнічних, мовних, інших, які традиційно сприймаються як меншини), у зв'язку з належністю до котрих проблематизується здійснення людиною частина її прав і свобод, і, по-третє, які б встановлювали відповідальність і посилювали боротьбу з проявами дискримінації, ксенофобії, різного роду нетерпимості тощо. До основних документів національного законодавства в сфері толерантності належать, зокрема: Конституція України, Цивільному кодексі, крім того, діє низка законів, що деталізують положення Конституції стосовно тих чи інших ділянок життя та суспільних відносин у дусі зміцнення толерантності. У зв'язку з цим у першу чергу треба назвати закони: «Про основні засади

розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 рр.» від 09.01.2007 р., «Про національні меншини в Україні» від 25.06.1992р., «Про об'єднання громадян» від 16.06.1992 р., «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» від 04.02.1994 р., «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» від 11.12.2003 р., «Про захист суспільної моралі» від 20.11.2003 р. Особливої уваги заслуговує *Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні»* [2], що був значно обмеженим у сфері протидії дискримінації, зокрема і в актуальній для нашого дослідження сфері ксенофобських та інтолерантних проявів. Однак, з останніми змінами, внесеними ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання та протидії дискримінації», було практично повністю враховано міжнародні стандарти та рекомендації у сфері захисту прав та свобод людини та громадянина, а також зауваження до Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», висловлені міжнародними експертами щодо визначення термінів, розширення переліку ознак, дискримінація за якими забороняється, сфери дії цього Закону; форм дискримінації та повноважень з протидії будь-яким проявам дискримінації [1]. Окрім безпосередньої законодавчої бази, важливим теоретичним елементом, що регулює сферу міжкультурної толерантності у професійній соціально-педагогічній діяльності, є етична складова роботи фахівця, що визначається Етичним кодексом спеціалістів із соціальної роботи України [4]. У рамках законодавчо закріпленого регулювання етичної складової соціально-педагогічної діяльності, толерантність визначається як пріоритетний принцип діяльності фахівця. Також дотримання принципів толерантності (контекстуально і міжкультурної) визначається етичним кодексом, як домінуюча вимога до соціального педагога в процесі професійної взаємодії з клієнтом. Але, варто зазначити, що формування аспектів міжкультурної толерантності у діяльності соціального педагога через етичний компонент, хоча й закріплене

на теоретичному засвоєнні даних цінностей, однак безпосередньо впливає на практичну соціально-педагогічну діяльність тощо.

Практичний рівень міжкультурного контексту соціально-педагогічної діяльності реалізовується у практичних формах та методах роботи соціального педагога. В межах цього рівня доцільно виділити *три ключові напрями* соціально-педагогічної діяльності в контексті міжкультурної толерантності: соціально-педагогічна діяльність з об'єктами дискримінаційного інтолерантного та ксенофобського впливу; соціально-педагогічна робота з формування толерантного суспільного простору; соціально-педагогічна діяльність з національно-культурними товариствами, земляцтвами, общинами та іншими громадськими об'єднаннями.

Безпосередня *соціально-педагогічна діяльність з об'єктами дискримінаційного інтолерантного та ксенофобського впливу* поділяється на два основних види роботи: організаційна робота (організація роботи ЦСССДМ, соціально-психологічної служби ЗНЗ та інших установ соціально-педагогічної діяльності, розробка, реалізація соціальних проєктів, конкретних програм діяльності і т.п.); практична соціально-педагогічна робота (робота з конкретною людиною або групою людей, які потребують соціально-педагогічної допомоги).

Практична соціально-педагогічна робота з об'єктами дискримінаційного інтолерантного та ксенофобського впливу проводиться за такими основними напрямками: *соціальний напрям* включає в себе: проведення соціально-педагогічних консультацій; проведення заходів з соціальної та соціально-педагогічної реабілітації у стаціонарних і нестаціонарних умовах; виявлення осіб з числа основних груп ризику; соціально-педагогічна діагностика; допомога жертвам дискримінації в отриманні соціального та правового захисту; сприяння організації груп самопомоги та взаємодопомоги; виявлення осіб з девіантною поведінкою з числа жертв дискримінаційного впливу; профілактика девіантної поведінки, що може виникнути внаслідок дискримінаційного впливу у жертви;

організація культурно-дозвільної роботи з людьми похилого віку та інвалідами з числа мігрантів; профілактика бездомності (включаючи сприяння в отриманні гуртожитку, тимчасового житла або придбанні власного житла); профілактика дитячої безпритульності (включаючи влаштування дітей у інтернатні заклади, ДБСТ та прийомні сім'ї); взаємодія з різними державними установами та громадськими організаціями з питань допомоги об'єктам дискримінаційного ксенофобського впливу; *соціально-інформаційний напрямок*: інформування жертв дискримінаційного впливу про діяльність закладів та установ, які можуть надати їм професійну допомогу; збір інформації (моніторинг) про випадки дискримінації за національною, расовою, світоглядною та іншими ознаками та її систематизація з метою організації оптимальної соціально-педагогічної роботи з даною категорією населення; сприяння адекватному висвітленню в засобах масової інформації теми міжнаціональної взаємодії та пропагування ідей толерантного співіснування; *соціально-психологічний напрямок*: психолого-педагогічне консультування; соціально-психологічна корекція і допомога в соціальній адаптації; психологічна допомога в гострих кризових ситуаціях і умовах посттравматичного стресу у жертв дискримінації; психопрофілактика стресу та рецидивів психологічних порушень; проведення психологічних тренінгів з жертвами дискримінації; навчання аутотренінгу та психологічної саморегуляції; психолого-педагогічна діагностика розвитку дітей та підлітків з сімей дискримінованих категорій клієнтів; *соціально-педагогічний напрям*: проведення консультацій з питань сім'ї та виховання дітей в умовах дискримінаційного тиску; соціально-педагогічна робота з дітьми жертвами дискримінації та з дітьми, батьки та близькі яких стали жертвами інтолерантного впливу; професійне консультування та сприяння отриманню професійної освіти підлітками та молоддю з числа ключових груп ризику інтолерантного дискримінаційного впливу; профілактика девіантної поведінки дітей групи ризику; проведення дозвіллевих заходів для дітей і підлітків, спрямованих на соціальну

адаптацію та реабілітацію після ситуації дискримінаційного впливу; *соціально-правовий напрямок*: захист прав жертв дискримінації; надання їм інформації про їх права та обов'язки; соціально-правове консультування. Проте, для зменшення кількісних показників вчинення актів дискримінації на підґрунті міжнаціональної та міжкультурної ворожнечі, доцільною є превентивна робота соціального педагога з оточуючим соціальним середовищем.

Стосовно *соціально-педагогічної роботи з формування толерантного суспільного простору*, існує декілька ключових підходів, що є найбільш поширеними у світовій практиці: асиміляційний підхід, етноцентричний підхід, крос-культурне соціальне виховання, полікультурне, або мультикультурне соціальне виховання тощо.

До середини ХХ ст. асиміляційний підхід сприймався як єдино можливий спосіб включення людини в соціальну спільноту, фактично, як єдиний механізм її соціалізації. Однак поступово від асиміляційного підходу в соціальному вихованні відмовилися. Однією з причин відмови стала неможливість повного перетворення однієї етнічної групи в іншу. З'ясувалося, що ядро субкультур надзвичайно стійке. Такий підхід є хибним, та абсолютно суперечить ідеям міжкультурної толерантності, хоча й був домінуючим тривалий історичний період [7, с. 128]. Зворотною стороною асиміляційного підходу є етноцентричний підхід. Для подолання етноцентризму необхідне створення загального освітньо-виховного простору, де представлені різноманітні культури, де в процесі набуття соціального досвіду звертаються до досвіду кожної етнокультурної групи [8, с. 149–163]. Ідеї асиміляційного підходу та соціально-виховного етноцентризму поступово стали витіснятися концепціями крос-культурного соціального виховання. Проте недоліком крос-культуралізму є відсутність у його програмі установки на інтеграцію різних культур і конфесій. Толерантність в даному випадку закріплює відмінність між культурами, зберігає статус-кво – поділ нації за етнічними і расовими ознаками. Ідеї крос-культуралізму у сфері соціального

виховання – нагадують прояв етноцентризму. Соціальне виховання проектується на право відмінності, що значно нівелює можливості внутрішньої інтеграції загальнонаціонального та освітнього просторів [9, с. 3003–3007]. У 1980-х роках з'являються ідеї нових удосконалених підходів у системі соціально-педагогічного впливу на формування толерантного суспільного простору – запропоновані концепції спочатку поліетнічного, а згодом полікультурного виховання. У науці при розгляді проблеми соціального виховання в багатонаціональному соціумі використовується поняття мультикультурна освіта (англ. multicultural education). У вітчизняній педагогіці поширені також поняття полікультурне виховання. Ідеї полікультуралізму лягли в основу нової концепції полікультурного виховання, що передбачає створення національної спільноти та виховання в багатонаціональному соціумі [10]. Однак, у процесі впливу на соціальне середовище, що з точки зору міжкультурної толерантності, є кризовим по відношенню до етнічних та культурних меншинних груп, виникає професійна дилема, оскільки, зазвичай, меншинні групи, в такому середовищі, трансформуються в компактні громади закритого типу, які практично не піддаються зовнішньому впливу (навіть тому, що позиціонується як позитивний для них). Саме тому ще одним практичним рівнем реалізації міжкультурного аспекту в соціально-педагогічній діяльності є *робота з національно-культурними товариствами, земляцтвами, общинами та іншими громадськими об'єднаннями.*

Однією із найбільш поширених (серед законодавчо визначених) форм самоорганізації етнічних та культурних меншинних груп є національно-культурна автономія. Національно-культурна автономія – форма самоорганізації етнічних груп для збереження та розвитку їх самобутньої культури і забезпечення відповідних прав. На відміну від національно-територіальної автономії національно-культурна автономія встановлюється не на певній території компактного проживання етнічної групи, а як екстериторіальна форма, пов'язана з дисперсним розселенням етнічного

масиву. Національно-культурна автономія реалізується через такі організаційні форми, як етнокультурні товариства, центри, земляцтва, громади, ради та об'єднання [3, с. 6]. Питання реалізації політики міжкультурної толерантності з національно-культурними товариствами, земляцтвами, общинами та іншими громадськими об'єднаннями (які фактично, згідно з вітчизняним законодавством, становлять національно-культурні автономії) в Україні регулюються Конституцією, Законом «Про національні меншини в Україні» за 1992 р. У ст. 6 цього Закону закріплено положення про те, що держава гарантує всім національним меншинам права на національно-культурну автономію [6]. Відповідно, основними напрямками безпосередньо соціально-педагогічної діяльності з національно-культурними автономіями є: допомога у створенні спеціальних програм для привернення уваги до проблем організації; створення умов для розвитку лідерського і творчого потенціалу, що сприятиме становленню особистості неповнолітньої дитини, її здатності протистояти різним негативним впливам, зокрема і дискримінаційному впливу з боку інших етносів; привернення уваги державних та муніципальних органів до розв'язання проблем адаптації національних меншин та збереження їх культурної та національної ідентичності; налагодження взаємодії національно-культурних товариств з іншими громадськими організаціями; організація роботи дітей і підлітків з представників найбільшої етнічної групи для надання соціальної допомоги ровесникам та іншим людям з числа національних меншин і навпаки; підготовка членів національно-культурних автономій до соціального самозахисту; профілактика асоціальної поведінки членів національно-культурних автономій (особливо тих, що стали об'єктами дискримінаційного впливу) [5, С. 156–157]. Саме поєднання соціально-педагогічного впливу на об'єкти дискримінаційного інтолерантного та ксенофобського впливу, на національно-культурні автономії та суспільний простір дозволить провести реальну комплексну соціально-педагогічну роботу з поширення концепції

міжкультурної толерантності в межах парадигми соціально-педагогічної роботи на індивідуальному, груповому та общинному рівнях.

Таким чином, робимо висновок, що різноманітні аспекти міжкультурної толерантності проявляються у нормативно-правовому, концептуальному, аксіологічному та повсякденно-трудоному компонентах соціально-педагогічної діяльності. Узагальнено міжкультурний контекст у професійній діяльності соціального педагога проявляється теоретичному та практичному рівнях. Теоретичний рівень проявляється, в першу чергу, у нормативно-правовому регулюванні фахової діяльності та її науково-концептуальному обґрунтуванні. Практичний рівень міжкультурного контексту соціально-педагогічної діяльності реалізовується у практичних формах та методах роботи соціального педагога. В межах цього рівня доцільно виділити три ключові напрями соціально-педагогічної діяльності в контексті міжкультурної толерантності: соціально-педагогічна діяльність з об'єктами дискримінаційного інтолерантного та ксенофобського впливу; соціально-педагогічна робота з формування толерантного суспільного простору; соціально-педагогічна діяльність з національно-культурними товариствами, земляцтвами, общинами та іншими громадськими об'єднаннями. Отже, можемо узагальнити, що міжкультурний контекст професійної діяльності соціальних педагогів при поглибленому аналізі прямо чи опосередковано зустрічається як у теоретичному обґрунтуванні фаху, так і на рівні практичної діяльності спеціалістів тощо.

Література

1. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання та протидії дискримінації» [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради (ВВР). — 2014. — № 27. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1263-vii>.
2. Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради (ВВР). — 2013. — № 32. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5207-17>.

3. Закон України «Про національні меншини» № 249412 від 25.06.1992 року // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 36. — С. 6.
4. Наказ Міністерства у справах молоді та спорту №1965 Про затвердження Етичного кодексу спеціалістів із соціальної роботи України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : [http://www. uazakon.com/document/fpart39/Idx39460.htm](http://www.uazakon.com/document/fpart39/Idx39460.htm).
5. Лісовець О. В. Теорія і методика роботи з дитячими та молодіжними організаціями України / О. В. Лісовець. — К. : Академія, 2011. — 256 с.
6. Шемшученко Ю.С. Юридична енциклопедія : в 6 т. [Електронний ресурс] / Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. — К. : Укр. енцикл., 1998. — Режим доступу : http://leksika.com.ua/14550915/legal/natsionalno-kulturna_avtonomiya.
7. Kornbeck J. The Diversity of Social Pedagogy in Europe / Jacob Kornbeck, Niels Rosendal Jensen, Peter Herrmann. — Bremen : Salzwasser-Verlag im Europäischen Hochschulverlag. — P. 128.
8. Szabolcsi M. Ethnocentrism in education : a comparative analysis of problems in Eastern and Western Europe / Miklós Szabolcsi // Prospects : quarterly review of education UNESCO. — Paris : Unesco press, 1989. — P. 149—163.
9. Trommsdorf G. Cross-cultural study of education [Електронний ресурс] / Gizela Trommsdorf, Pierre Dasen // International encyclopedia of social & behavior sciences. — Oxford : Elsevier, 2001. — P. 3003—3007. — Режим доступу : <http://www.unige.ch/fapse/SSE/teachers/dasen/home/pages/doc/ccstudyed01.pd>.
10. Vavrus M. Transforming the Multicultural Education of Teachers : Theory, Research, and Practice [Електронний ресурс] / Michael Vavrus. — New York : Teachers College Pr., 2002. — 256 p. — Режим доступу : http://muse.jhu.edu/journals/theory_into_practice/v042/42.3webb.pdf.

У статті розглянуто різноманітні аспекти міжкультурної толерантності, що проявляються у нормативно-правовому, концептуальному,

аксіологічному та повсякденно-трудо­вому компонентах соціально-педагогічної діяльності. Узагальнено між­культурний контекст у професійній діяльності соціального педагога на двох рівнях: теоретичному та практичному. Теоретичний рівень проявляється у нормативно-правовому регулюванні фахової діяльності та її науково-концептуальному обґрунтуванні. Практичний – реалізовується у практичних формах та методах роботи соціального педагога

Ключові слова: *міжкультурна толерантність, між­культурний контекст, теоретичний і практичний рівні між­культурної толерантності*

В статье рассмотрены различные аспекты межкультурной толерантности, что проявляются в нормативно-правовом, концептуальном, аксиологическом и повседневно-трудо­вом компонентах социально-педагогической деятельности. Обобщен межкультурный контекст в профессиональной деятельности социального педагога на двух уровнях: теоретическом и практическом. Теоретический уровень проявляется в нормативно-правовом регулировании профессиональной деятельности и ее научно-концептуальном обосновании. Практический – реализуется в практических формах и методах работы соцпедагога

Ключевые слова: *межкультурная толерантность, межкультурный контекст, теоретический и практический уровни межкультурной толерантности, дискриминация, толерантное общественное пространство*
The research deals with various aspects of intercultural tolerance. These aspects are manifested in the legal, conceptual, axiological and daily-labor components of social and educational activities. The intercultural context of social teacher's professional activity is generalized at two levels: theoretical and practical. The theoretical level is shown in the legal regulation of professional activity and its scientific and conceptual basis. The practical level is realized in practical forms and methods of the social teacher's work

Key words: *intercultural tolerance, cross-cultural context, theoretical and practical level intercultural tolerance, discrimination, tolerant public space*